

СОЦІАЛЬНІ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Раїса ГРИШКОВА (Миколаїв, Україна)

У статті визначено культурологічні та соціальні бар'єри на шляху формування іноземної комунікативної компетенції студентів. Пропонуються розроблені автором способи подолання виявлених бар'єрів у процесі навчання англійської мови.

Social and cultural barriers on the ways of forming students' competence in a foreign language are defined in the article. Ways of removing the existing barriers are worked out and described by the author.

Радикальне реформування українського суспільства, зумовлене суттєвими змінами в політичному, економічному, соціальному та культурному житті країни, активно формує нову соціокультурну реальність, яка характеризується новими відносинами між людьми, новими умовами розвитку, особливою системою цінностей, норм і правил, потреб і засобів їх задоволення. Коли ці норми та правила перетворюються на внутрішню програму поведінки особистості, вони забезпечують узгодження функціонування, сталість і надійність певної сфери соціуму.

Водночас новітнє суспільство є планетарною цивілізацією, де різні культури взаємно переплетені так, що виживання людини забезпечується збереженням рівноваги культурної багатоманітності. Сучасний фахівець повинен бути готовим займатись професійною діяльністю в полікультурному світі, в той час як він виховувався в певному культурному середовищі та свідомо поділяє його нормативи й цінності.

Особливість будь-якої національної культури полягає в тому, що вона характеризує інтегральні моменти національного життя, які складають основу нації й забезпечують подальший національно-культурний розвиток. До них відносяться мова, звичаї, традиції народу, релігія, художня культура, національний характер, національна самосвідомість, почуття національної гідності [1: 19].

З огляду на необхідність підготовки майбутнього фахівця до ефективного функціонування в академічному та професійному середовищі в умовах полікультурного середовища підвищену увагу викликає зараз проблема володіння іноземними мовами, без чого неможливо інтегруватись у європейське та світове співтовариство.

У рамках розробки нових принципів, цілей, методів та засобів навчання іноземних мов студентів вищих навчальних закладів, яким присвячуються дослідження багатьох вчених (Першукова О.О., Сисоєв П.В., Тер-Мінасова С.Г., Бех П.О., Крючков Г.Г., Черноватий Л.М. та ін.) окремо виділяється питання формування іноземної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей, оскільки від сформованості їхньої іноземної компетенції залежатиме рівень розвитку міжнародних зв'язків, а в подальшому й успішна інтеграція країни у європейське співтовариство, міжнародне співробітництво та взаєморозуміння.

Проблеми формування іноземної комунікативної компетенції студентів-філологів у процесі навчання іноземної мови досліджували Ніколаєва С.Ю., Олійник Т.І., Рудакова Л.Ф., Складенко Н.К., Тараненко І.Г., Калініна Л.В. та ін. Наукові праці Мельник П.Ю., Тарнопольського О.Б., Топалової В.М., Кожушко С.П., Морської Л.І. торкаються формування у студентів іноземної комунікативної компетенції з позицій міжкультурного спілкування у професійній сфері. Водночас питання щодо подолання бар'єрів на шляху до взаєморозуміння й співпраці представників різних культур не може вважатись достатньо вивченим і потребує окремого дослідження. Тому метою даної статті є висвітлення результатів дослідження культурологічних та соціальних бар'єрів на шляху формування іноземної комунікативної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей (майбутніх економістів, політологів, екологів, правознавців, соціальних працівників тощо) у процесі навчання іноземної мови.

Завданнями статті передбачається:

- визначити існуючі культурологічні та соціальні бар'єри на шляху формування іноземної комунікативної компетенції студентів ВНЗ;

- запропонувати способи усунення визначених бар'єрів у процесі навчання іноземної мови майбутніх фахівців.

На початку ХХІ століття все більш нагальною стає проблема мирного співіснування та продуктивного співробітництва людей різних націй, віросповідань, прихильників різних стилів життя, представників різних культур. Тенденції розвитку світової співдружності свідчать, що в глобальному масштабі єдиним шляхом до прогресу людства є інтеграція на рівні виробництва, споживання, формування національної самосвідомості, розвитку міжкультурних зв'язків [2]. Багато людей сприймають культурну ідентичність у мультиполярному просторі не як дещо гарантоване, а як суперечливе і процесуальне. Водночас сприйняття розбіжностей між культурами веде до необхідності міжкультурного діалогу.

Духовне збагачення особистості відбувається в складних еволюційних процесах за допомогою розширення структури знань, пошуку та обміну інформацією, процесів саморегулювання, накопичення, запам'ятовування, збереження інформації у сукупності сенсорних ознак, її перетворення у власну на базі різних логічних схем. Інформаційне озброєння йде через сприйняття, яке служить передумовою самооцінки діяльності, інтелектуального, мовного, культурного спілкування, при наявності спільного тезауруса, володіння універсальними для всіх культур і мов еталонами та фактами.

Для адекватного сприйняття носіїв іншої культури та співпраці з ними необхідно не тільки навчати іноземної мови, а й формувати у студентів розуміння чужої історії, культури, менталітету, виховувати їх у дусі толерантності до різних стилів життя та світосприйняття. Домінуючими мотивами життя у полікультурному просторі, духовного збагачення та співпраці є прагнення до знань, допитливість, привабливість, екзотичність нової культури та мови; їх пізнавальна цінність, зіткнення інтересів, відкриття нового світу, інтелектуальне присвоєння культурних цінностей, пізнання незнайомого, засвоєння нових норм, порушення стереотипів.

Проте присвоєння нової інформації, культурних цінностей не є однаковим для всіх. Змістовне структурування має суб'єктивний характер: одна й та ж інформація сприймається й оцінюється по-різному. На думку В.В.Сафонової, цінності, настанови, навички обробки, оперування, когнітивний стиль діяльності, психологічні, національні особливості впливають на відношення та сприйняття інформації, яка поступає до суб'єкта учіння. Парадигма розумових дій, яка вже склалася у суб'єкта в різних системах виховання та навчання, повинна бути включена в процес пізнання нової цивілізації, культури, яка відрізняється за багатьма параметрами, категоріями узагальнення, рівню абстрагування, обсягу понять [3].

На підставі аналізу наукової літератури, анкетування студентів та викладачів англійської мови та враховуючи власний педагогічний досвід, до факторів, які блокують взаєморозуміння й взаємодію та створюють бар'єри в процесі спілкування з представниками іншої культури, нами віднесено:

- багаторічну закритість українського суспільства;
- існуючі стереотипи;
- безпідставні негативні установки, забобони, упередження;
- відчуття власної меншовартості, сформоване в радянські часи;
- некритичне засвоєння стандартизованих суджень.

Закритість українського суспільства в радянські часи сприяла вихованню у декількох поколінь українців підсвідомого несприйняття всього чужого, іноземного, невідомого. Радянська пропаганда нав'язувала людям негативні стереотипи сприйняття англійців як людей зарозумілих, зверхніх, позбавлених емоцій, пихатих, не налаштованих на діалог та співпрацю. Американці, завдяки зусиллям апологетів радянської доби, поставали перед нами як носії ворожої нам ідеології споживання, розкутості, панування долара, поклоніння приватній власності, неприйнятних і незрозумілих способів життя тощо. Все це зараз дається взнаки, оскільки в багатьох сім'ях дотепер переважає негативне ставлення до носіїв англійської мови, яке базується на відсутності правдивої інформації, безпідставних негативних установках, забобонах та упередженнях.

Негативні стереотипи тієї чи іншої нації блокують взаємодію, заважають діалогу, входять до фіксованої установки, створюють негативний настрій на сприйняття нової культури,

призводять до афективних чи негативних реакцій, до виникнення психологічних бар'єрів, неприйняття чужої культури.

Як стверджує І.Г.Тараненко, різні розходження, розбіжності зумовлені засобом світосприйняття, нетотожністю вербальної категоризації дійсності в різних мовах. Індивідуальні розходження залежать від рівня вихідної інформації, яка враховує установку адресата на її сприйняття, від попередньої інформації, яка пов'язана з фоновими знаннями, деталями дійсності, культури, побуту, від інтелектуального рівня, суб'єктивних інтерпретацій при декодуванні, від семантичних систем свідомості, образу світа, предмета [4].

Ще одним негативним наслідком заангажованої радянської пропаганди є перехід від культуроцентризму до відчуття власної меншовартості та провінціальності, характерне для сучасного українського суспільства. Багато студентів вважають, що в невеликих містах, де вони мешкають, “нічого не відбувається”; всі значущі події мають місце тільки в столицях, там вирішуються питання щодо подальшої долі народу і країни.

У той же час основна риса культури і освіти, що проявилась на порозі ХХІ ст. і буде визначати її розвиток впродовж усього століття, – це її діалогічність. Перехід до нового гуманістичного мислення відкрив для людства можливість та необхідність спілкування “на рівних” із культурами як минулих історичних епох, так і різноманітністю сучасних культур з різними соціальними та географічними етимологіями. Наразі іншомовна підготовка студентів-нефілологів спирається на концепцію діалогу культур М.М.Бахтіна і В.С.Біблера к безальтернативну філософію співіснування культур у сучасних полікультурних спільнотах та філософію освіти для ХХІ століття Б.С.Гершунського. В Україні також поширена сучасна концепція іншомовної освіти Ю.І.Пассова, яка базується на інтегрованому навчанні мови та культури відповідних країн, на діалозі рідної та іноземної культур. Мета такої освіти – навчання мови через культуру, культури через мову, формування *homo moralis*: людини із совістю, що розрізняє добро і зло, має високі стійкі моральні орієнтири. Такий діалог культур виконує важливу розвиваючу функцію в сучасному суспільстві для освіти особистості.

Ідея підходу до освіти й виховання з позицій взаємовпливу культур значно поширилась у зарубіжній педагогічній науці наприкінці минулого століття. Одна із сучасних концепцій розвитку постіндустріального суспільства, автором якої є академік С.Квятковський [6], пов'язана із вступом людства в процес формування єдиної планетарної цивілізації, що спрямована на відродження самоцінності кожного індивіда, самоактуалізації людини, формування її як особистості, яка здатна чинити спротив життєвим труднощам. Головна ідея концепції – соціокультурна адаптація людини в світі. Особлива роль у цьому належить іноземним мовам, за допомогою яких і відбувається безпосередній чи опосередкований діалог культур – рідної та іноземної. Іноземна мова в сучасних умовах інтенсивних міжнародних контактів стає важливим засобом узагальнення пізнання дійсності й міжкультурної комунікації та взаємодії.

Культурна комунікація не може бути монологічною, вона передбачає взаємні питання, з'ясування та розуміння. Реалізація демократичних свобод у політиці, культурі, освіті може здійснюватися лише через діалог об'єктів та суб'єктів цих сфер духовного життя. Численність ідеологій, наукових концепцій, релігійних поглядів, моральних оцінок, політичних пристрастей, художніх форм та напрямків ставить людину перед необхідністю самовизначення – вибору своєї позиції та її захисту, що можливе тільки у вільному діалозі.

Результати нашого дослідження, яке проводиться з 2005 року на базі Чорноморського державного університету імені Петра Могили, свідчать, що саме в процесі роботи над розширенням у студентів іншомовної комунікативної компетенції відбувається визнання своєї приналежності до певної нації, усвідомлення власної національної ідентичності. Цьому сприяє й запроваджена нами компаративна технологія формування іншомовної комунікативної компетенції студентів у ході навчання англійської мови. За цією технологією для побудови плідного діалогу, успішного обміну інформацією, мовної комунікації враховується:

- коефіцієнт інформативності запропонованого для опрацювання матеріалу;
- різні блоки селекції, фільтрації і кодування (декодування) інформації у різних учасників навчального процесу;
- прагматичні потреби і їхня цінність для суб'єктів учіння;

- можливість несприйняття, викликану різними чинниками, на які неможливо впливати у процесі вивчення мови;
- рівень емоційного задоволення.

У ході дослідження з'ясувалось, що до культурологічних бар'єрів слід віднести монокультурну замкнутість при визначенні культурного фону країни, де функціонує мова, що вивчається. Як правило, ми діємо за принципом "одна мова – одна культура – одна країна", що не відповідає реаліям сучасного полікультурного світу. Так, наприклад, вивчаючи США, ми зазвичай звертаємо увагу тільки на англійську культуру, ігноруючи той факт, що в Сполучених Штатах мешкають багато представників інших культур: індіанської, іспанської, латиноамериканської та ін.

Досліджуючи способи усунення культурологічних та соціальних бар'єрів на шляху формування іншомовної комунікативної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі навчання іноземної мови, ми дійшли висновку, що вирішальною умовою є побудова в Україні відкритого громадянського суспільства, яке створить підґрунтя для всебічного розвитку соціальних інституцій та культурного багатоманіття. Водночас національно свідомо незалежна особистість буде готовою до адекватного сприйняття культури інших народів, налаштованою на взаєморозуміння та співпрацю.

Позбавлення негативних стереотипів щодо представників інших культур пов'язане, на нашу думку, з переміщенням акцентів з формування мовної на мовленнєву та соціокультурну компетенції в процесі навчання іноземної мови. Це означає, що на заняттях більше уваги та аудиторного часу слід приділяти формуванню комунікативної компетенції студентів (навичок спонтанного іншомовного спілкування) за рахунок скорочення виконання чисто мовних (не вмотивованих) вправ на засвоєння граматичних правил. Теми для обговорення мають бути пов'язані з повсякденним життям, нормами комунікативної поведінки, цінностями, пріоритетами носіїв іноземної мови.

Наступним чинником усунення культурологічних та соціальних бар'єрів на шляху розширення іншомовної комунікативної компетенції студентів у процесі навчання іноземної мови є створення іншомовного освітнього середовища, яке передбачає застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Інформаційно-комунікаційні технології відкривають доступ до необмежених джерел іншомовної культури, сприяють формуванню у студентів позитивного ставлення до вивчення іноземної мови, віри у власну спроможність оволодіти іншомовним спілкуванням, створюють можливості для практичного використання отриманих знань.

Отже, визначивши культурологічні та соціальні бар'єри, що заважають формуванню у студентів сучасних знань про реалії життя в іншомовних країнах, адекватної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, взаєморозумінню та співпраці, ми дійшли висновку, що необхідно перейти до ціннісно-орієнтаційного підходу до навчання, який передбачає розуміння та сприйняття чужої культури, стосунків між людьми, стилів життя, норм поведінки тощо. Слід також активніше впроваджувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології навчання іноземної мови для створення іншомовного освітнього середовища, а також докладати зусиль для побудови в Україні громадянського суспільства, що є запорукою демократичних перетворень у всіх сферах нашого життя.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Емельянов Ю.Н. Обучение паритетному диалогу. – Л.: ЛГУ. – 1991. – 107 с.
2. Кочетков В.В. Психология межкультурных различий // М.: ПЕР СЭ, 2002. – 416 с.
3. Крючков Г.Г. Стратегия навчання іноземних мов в Україні // Іноземні мови в навчальних закладах. – К.: Педагогічна преса. – №1–2, 2002. – 192 с.
4. Культурологія: українська та зарубіжна культура / За ред.М.М.Заковича. – К.: Знання, 2004. – 567 с.
5. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. – Воронеж: Истоки, 1996. – 168 с.
6. Тараненко І.Г. Соціокультурні та політико-економічні передумови визначення мови міжнародного спілкування. – Науковий вісник каф-ри ЮНЕСКО КДЛУ. – К., Видавничий центр КДЛУ. – 2000. – Випуск 3 В. – 876 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Раїса Гришкова – доктор педагогічних наук, в.о.професора, завідувач кафедри англійської мови Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: іншомовна підготовка студентів нефілологічних спеціальностей.